THE RELATIONSHIP BETWEEN THE STATE OF EDUCATION AND THE LABOUR MARKET IN HUNGARY

CSEHNÉ PAPP, IMOLA

Keywords: unemployment, employment policy, education system.

The most dramatic socio-economic change of the past decade has been the appearance of overt unemployment. Unemployment affected different social strata, national economic sectors and some areas of the country in a differentiated manner. According to international experience, long-term labour market prognoses attempt to clearly state the mutual effects and interests of employment policy and education policy. In modern society the education system is inseparably connected to other social sub-systems; not only to culture and science, but to economics as well as to the political and public administration systems. This connection means that changes in education directly influence the operation of the other subsystems, including employment policy, and these changes then have repercussions on education. The difficulties of Hungary's unemployed in finding jobs and the distortion of the training mechanism for labour resources point to an institutional crisis in education. Among the most important tasks connected to this is modernisation of the training system, which, in addition to a more consistent enforcement of compulsory education than at present, is characterised by a school system with a more flexible structure than today's.

AZ OKTATÁS ÉS A MUNKAERŐPIAC ÁLLAPOTA KÖZÖTTI KAPCSOLAT MAGYARORSZÁGON

CSEHNÉ PAPP IMOLA dr.

Kulcsszavak: munkanélküliség, foglalkoztatáspolitika, oktatási rendszer.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az utóbbi évtized legdrámaibb hatású gazdasági-társadalmi változása a nyílt munkanélküliség megjelenése volt. A munkanélküliség differenciáltan sújtotta a különböző rétegeket, a nemzetgazdasági ágazatokat, illetve az ország egyes térségeit.

A nemzetközi tapasztalatok szerint a távlati munkaerő-prognózisok igyekeznek világosan kifejezni a foglalkoztatáspolitika és az oktatáspolitika közötti kölcsönhatásokat és érdekeket. A magyarországi munkanélküliek elhelyezkedésének nehézségei és a munkaerőforrás képzési szerkezetének torzulása az oktatás intézményi válságára utal. Ezzel összefüggésben a legfontosabb teendők közé tartozik a képzési rendszer korszerűsítése, amelyet a tankötelezettség jelenleginél következetesebb érvényesítése mellett, a mainál rugalmasabb szerkezetű iskolarendszer jellemez.

1. A FOGLALKOZTATÁSPOLITIKA ÉS AZ OKTATÁSPOLITIKA KÖZÖTTI KAPCSOLAT

A foglalkoztatáspolitika feladata, hogy biztosítsa a foglalkoztatást, vagyis a munkaerő-keresletet. Ez utóbbi a gazdasági fejlődés, illetve a gazdaságpoliti-

ka függvénye. A munkaerő-kínálat volumenét nagymértékben befolyásolják a demográfiai adatok, szakmai összetételét pedig hosszabb távon a szakoktatás és a felsőoktatás, illetve az oktatáspolitika határozza meg. Az oktatáspolitika mozgástere szélesebb, mint a foglalkoztatáspolitikáé, de nem olyan nagy, amilyennek tűnik. Hatékonysága jelentős részben attól függ, hogy az iskola mennyire képes a létező munkalehetőségekre és munkakövetelményekre előkészíteni a fiatalokat. Ami tehát a munkaerőpiac egyik oldalán álló foglalkoztatáspolitika érdeke, ugyanez az érdeke a másik oldalon álló oktatáspolitikának is.

Magyarországon a munkanélküliség a ’90-es években kezdett megjelenni, és jelenleg is meghaladja a 7%-os mértéket. A munkanélküliség a fiatal korosztályokat, a pályakezdőket jobban sújtja, mint a munkaképes korú népesség egészét. A világ fejlett országaiban ez a tendencia általános. *Kutas (1996)* véleménye szerint a fiatal munkanélküliek magas arányának az oka a képzési rendszerben keresendő. Éppen ezért a foglalkoztatáspolitika egyik legfontosabb törekvése az, hogy a képzés és a foglalkoztatás között szorosabb összhang alakuljon ki.

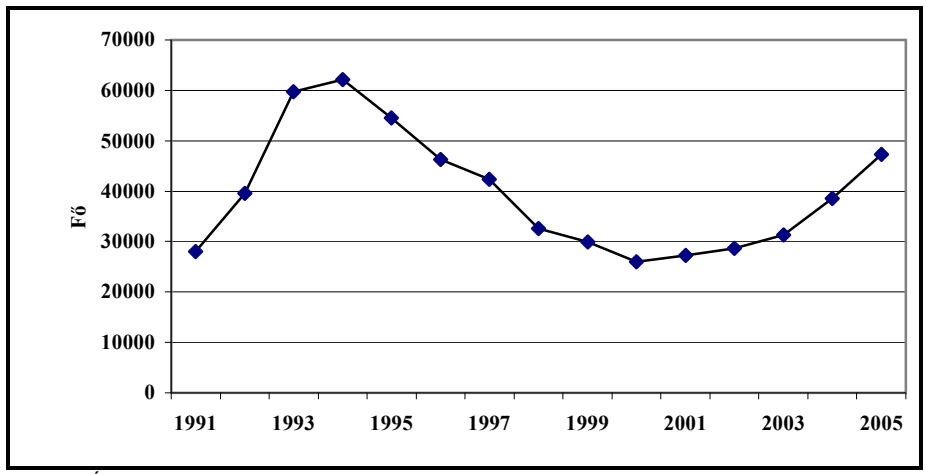
2. A MUNKAERŐPIAC VÁLTOZÁSAI AZ UTÓBBI 15 ÉVBEN

A munkanélküliség megjelenésével egyidejűleg megnőtt az elhelyezkedni nem tudó pályakezdők aránya is. A fiatalok, koruknál fogva, elvileg keresettebbek a munkaerőpiacon, de ennek realizálását akadályozza a munkaerő-piaci ismeretek és készségek, valamint a szakmai gyakorlat hiánya. A kilencvenes évek elején a munkaadók nem kívántak időt és pénzt pazarolni a pályakezdőkre, amikor a magas munkanélküliség okán volt elégséges számú, gyakorlattal rendelkező jelentkező a munkaerőpiacon. Így a fiatalok egymásnak is versenytársai voltak. Ezt növelte a demográfiai hullám, mivel elégséges kereslet hiányában az egymást követő nagy létszámú korosztályok mintegy egymásra torlódtak a munkaerőpiacon. Ugyanakkor az elbocsátásoknál kialakult íratlan szabályok a legfiatalabb munkavállalókat a legkevésbé védettek közé sorolták. A magyar munkaerőpiac egyik sajátossága, hogy a már bent lévők hatékonyan tudják védeni megszerzett pozícióikat az oda belépni szándékozókkal szemben.

A munkanélküliség csökkentésének egyik útja az, ha emelkedik a munkaerő-állomány iskolázottsági színvonala. A tények azt bizonyítják, hogy a tanulatlan ember munkaerő-piaci veszélyeztetettsége nagyobb. A magasabb iskolai végzettségűek között létszámarányukhoz képest jóval kevesebb a munkanélküli.

1. ábra

A pályakezdő munkanélküliek számának alakulása



Forrás: Állami Foglalkoztatási Szolgálat

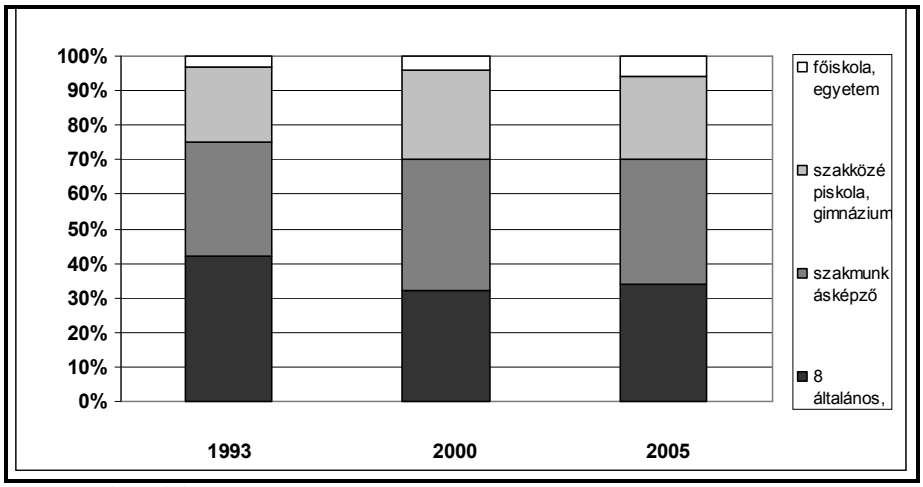
A munkanélküliség csökkentésének másik lehetősége az, hogy a fiatalok minél tovább tanuljanak, s ezáltal később lépjenek ki a munkaerőpiacra. A munkaerőpiacra való belépés késleltetésének fő eszköze a képzés kiterjesztése. Oktatáspolitikai elképzelések szerint folyamatosan növekszik azoknak a fiataloknak az aránya, akik egy-egy korosztályból tovább tanulhatnak felsőfokú tanintézményekben. Ezzel párhuzamosan kiemelt feladat a szakma- és képzési struktúra korszerűsítése, a gazdaság igényeihez igazítása, a struktúraváltás ösztönzése is.

3. AZ OKTATÁS VÁLTOZÁSAI A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

A rendszerváltást követően a munkaerő-piaci kereslet eltolódott az iskolázottabb munka irányába, amelynek következtében nőtt az oktatás iránti kereslet. Oktatási expanzió következett be, vagyis ugrásszerűen megnőtt az érettségit adó középiskolákban és a felsőfokon tovább tanulók száma és aránya (*Lannert, 2004*).

2. ábra

A munkanélküliek összetétele iskolai végzettség szerint



Forrás: Saját átdolgozás

A közoktatási rendszer horizontális szerkezetében végbement változásokat elsősorban a középiskolai oktatás expanziója kényszerítette ki. A középfokot nappali tagozaton végző tanulók gyors létszámnövekedése a ’80-as évek második felében kezdődött el. A ’90-es évek végére egy-egy korosztályon belül már a jelentkezők 70%-a a középiskolát választotta.

A ’90-es évek második felétől a felsőoktatás is robbanásszerűen bővült. Ennek egyik oka az a társadalmi igény, amit az érettségizettek számának növekedése is generált. 2002-re 1990-hez képest közel háromszor nagyobb lett a nappali rendszerű felsőoktatásba felvettek száma. 1990-ben a nappalira felvettek aránya az adott évben érettségizettek 1/3-át, 2002-ben 3/4-ét tette ki. 1990-ben a nappali tagozaton, felsőfokon tanulók száma a 18-22 éves korcsoport 8,5%-át, 2002-ben már 25%-át érte el.

A képzési területek szerinti megoszlás alapján jelentősen megváltozott a felsőoktatásban részt vevők aránya is. Az elmúlt 15 évet tekintve jelentősen lecsökkent a tanári szakokra jelentkezők, és megnőtt a gazdasági és humán területen tanulók aránya. Változatlan mértékben vesznek részt a hallgatók a művészeti és egyéb képzési területeken.

1. táblázat

A középfokon tanulók összlétszámának alakulása programonként

(M. e.: ezer fő)

Megnevezés	1985	1990	1995	2000	2005
Szakképzés	180	180	180	120	100
Szakközépiskola	120	150	170	200	210
Gimnázium	100	120	150	180	190

Forrás: KSH

2. táblázat

Az egyetemi, főiskolai továbbtanulásra jelentkezők létszámának alakulása

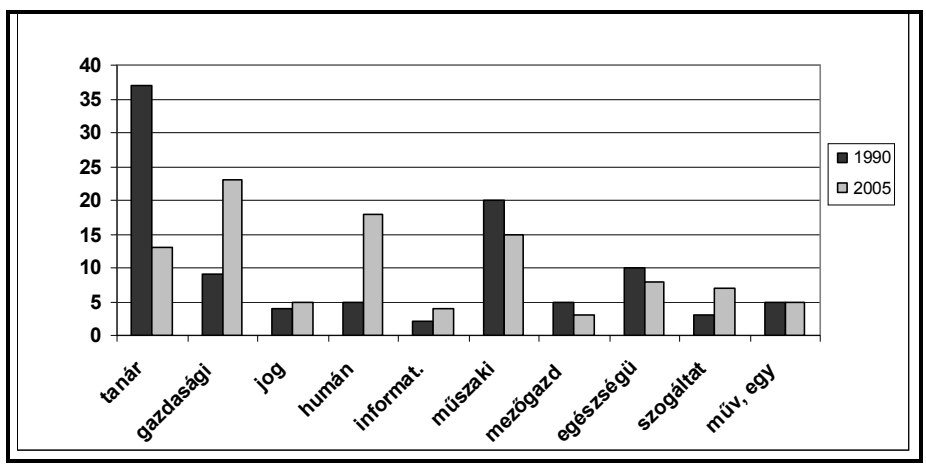
(M. e.: fő)

Megnevezés	1985	1990	1995	2000	2005
Jelentkezők száma	35 896	46 767	86 548	82 951	88 978
Felvettek száma	14 864	16 818	35 081	45 546	54 703
Felvettek a jelentkezők %-ában	44	36	40	54	62

Forrás: KSH

3. ábra

A felsőoktatásban részt vevők aránya képzési terület szerint, %



Forrás: Saját átdolgozás

Az expanzió következményeként egyre erősebb az aggodalom, hogy az oktatás kibocsátása nem felel meg a munkaerő-piaci kereslet mennyiségének és összetételének. Ezt látszik alátámasztani az a prognózis is, amely 2021-re vetíti elő a gazdaságilag aktív népesség iskolai végzettségét.

3. táblázat

A gazdasági aktivitás országos előrebecslése iskolai végzettség szerint

(M. e.: fő)

Megnevezés	2006	2021
8 általános alatt	675 140	196 007
8 általános	2 666 225	1 574 498
Szakmunkás végzettségű	1 742 008	1 919 662
Középfokú végzettségű	2 326 904	3 005 622
Felsőfokú végzettségű	1 111 653	1 580 546
A legalább 15 éves népesség száma összesen	8 521 930	8 276 335

Forrás: Hablicsek, 2005

4. KUTATÁSI TAPASZTALATOK

A képzés és a munkaerőpiac kapcsolatát sok szakember vizsgálta: *Tímár János, Gere Ilona, Bíró Noémi, Laki László* munkáitól kezdve a 2004-ben az Országos Foglalkoztatási Alapítvány által támogatott kutatásokig, melyeket *Galasi Péter, Varga Ilona, Róbert Péter, Berde Éva* és mások végeztek.

Az alábbi kutatási tapasztalatok a *Szent István Egyetem Munkavállalási Tanácsadó* szakán készített szakdolgozatokból származnak, amelyek a pályakezdők munkaerő-piaci helyzetét vizsgálták (*Polyák Zsuzsa, 1996; Veszely György, 1997; Karády István, 1998; Bogát Edit, 2000; Kovács Eszter, 2002; Zádor Szilvia, 2004; Lakatos Gabriella 2005; Füstös Nóra, 2006*). A vizsgálatok tapasztalatai négy témakör köré csoportosíthatóak.

(1) Pályaválasztás, pályaismeret

- A tanulók a társadalom által népszerűnek megítélt szakmákat részesítik előnyben a hagyományos szakmákkal szemben. Kevés ismeretük volt azzal kapcsolatban, hogy a különböző munkavégzések során milyen időbeosztással, munkakörülménnyel, munkakörnyezettel, valamint javadalmazással kell számolniuk.
- A gimnáziumba jelentkezett fiatalokat nagymértékben befolyásolják a szülők, rokonok, barátok. A megkérdezettek egyharmada úgy került az iskolájába, hogy oda vették fel.
- A fiatalok érdeklődés vizsgálata kimutatta, hogy az irányító-újító, valamint az újító-szociális érdeklődés pár volt a leggyakoribb. Elenyésző volt a szociális-módszeres és a tárgyias-módszeres érdeklődés pár. Ez azt igazolja, hogy a fiatalok kevésbé részesítik előnyben azokat a szakmákat, ahol szerszámokkal, gépekkel kell dolgozniuk. Sokkal inkább olyan szakmát, majd később olyan munkát szeretnének, ahol döntéseket hozhatnak, függetlenek, önállóak a munkavégzés során.

(2) Képzés

- A szakmunkásképző iskolák tanulóinak egyharmadát nem abban a szakmában képezték ki, amire először jelentkeztek.
- Napjainkban már nagyon sok információ érhető el, azonban ezeknek egy része nem jut az iskolákba.
- A képzettség és a munkaerő-piaci esélyek közötti összefüggés egyértelműen kimutatható: minél magasabb szintű alapképzettsége van valakinek, annál nagyobb az esélye a munkavállalásra, illetve kvalifikáltabb munka megszerzésére.
- A képzettebb fiatal nem csak munkát talál könnyebben, hanem munkája elvesztése esetén mobilabb: könnyebben választ akár új szakmát, akár új lakóhelyet.
- Mára igen fontos lett a képzés minősége, tartalma is.

(3) Elhelyezkedés

- Ma a legnagyobb igény a jól képzett, valós szakmai gyakorlattal rendelkező szakmunkásokra van.
- A szakmával rendelkező fiatalok többsége szakmai végzettségének megfelelő munkát keres.
- Azon munkavállalók iránt, akik vállalati munkahelyen végezték gyakorlataikat, nagyobb a kereslet, mint akik vállalati tanműhelyben gyakoroltak.
- A munkaügyi szakemberek véleménye szerint a munkavállalók számára a legsúlyosabb problémát a következő tényezők jelentik: az önálló munkavégzés képességének hiánya, a gyenge szakmai gyakorlati alapok, a szakmai elméleti alapok labilissága, a munkafegyelem és a munkakultúra területén jelentkező nehézségek.
- Magyarországon a fiatalok korán lépnek be a munkaerőpiacra.
- A ’90-es években, átlagban a pályakezdők majd egyötöde hat hónapot sem töltött első állásában, további 20% 6-12 hónapon belül, még további 20% pedig 12-24 hónapon belül hagyta ott első munkahelyét.

(4) Továbbtanulás

- A szakközépiskolát végzetteknek mintegy 2/5-e valamilyen továbbképzési formába kapcsolódik be.
- A pályakezdő munkanélküliek előnyben részesítik a munkaerő-piaci képzéseket az iskolarendszerű képzésekkel szemben.
- Az érettségi megszerzése határozottan csökkenti a munkanélküliség esélyét.

5. MEGOLDÁSI IRÁNYOK

Az ifjúsági képzés nem rövidtávú beruházás. E beruházás szakmai hozamai nem értékelhetők egyértelműen csak költség/hozam szemlélet alapján.

Oktatási és munkaügyi szakemberek megfogalmazása szerint szükség lenne folyamatosan frissített adatbázisra, hogy országos szinten, mely területeken hány szakemberre van szükség.

Végül a legfontosabb feladatok meghatározásakor álljanak itt *Kosáry Domokos* szavai, melyek a „Fordulóponton a magyar közoktatás?" c. konferencián (Lillafüred, 1995. november 30.) hangzottak el „… szedjük össze anyagi és szellemi erőinket, és tekintsük beruházási prioritásnak a magyar oktatásügyet, az elemi alsó fokú iskolázást, a középiskolázást és a felsőoktatást egyaránt. Ez fog igazán megtérülni, és ez teszi lehetővé azt, hogy kikerüljünk abból a mélységből, amiben jelenleg gazdaságilag vagyunk. A magyar oktatásügy a legjobb prioritások és befektetési alkalmak egyike azért is, mert évszázadokra fog eldőlni a sorsunk az Európához való csatlakozáskor."

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Csehné Papp I. (2003): A munkaerő-piaci ismeretek szerepe a pályaorientációban. In: Vargáné Dávid M. (szerk.) Pedagógiai tanácsadási módszerek a pályaválasztás segítésében. EKF, Eger – (2) Csehné Papp I. (2006): A szakmunkásképzés és a munkaerőpiaci helyzet vizsgálata Gödöllőn. Szakoktatás, 2006/4 – (3) Fóti J. – Lakatos M. (2006): Foglalkoztatottság és munkanélküliség a 2005. évi mikrocenzus alapján. Munkaügyi Szemle, 2006/3 – (4) Gere I. (2001): Ifjúsági munkanélküliség: a probléma jellemzése, eddigi intézkedések hatása, további jellemzők. In: Frey Mária (szerk.): EU-konform foglalkoztatáspolitika. OFA, Budapest – (5) Hablicsek L. (2005): A területi munkaerő-kínálat előrebecslése 2021-ig. OFA, Budapest – (6) Kosáry D. (1996): Szubjektív megjegyzések az oktatásról. Új Pedagógiai Szemle, 1996/2 – (7) Kutas J. (1996): Hallgatói létszám, felsőoktatás-finanszírozás. Munkaügyi Szemle, 1996/5 – (8) Laki L. (2003): Új irányzatok és kihívások a munkaerőpiacon a rendszerváltás után, különös tekintettel ezek ifjúsági összefüggéseire. Szakképzési Szemle, 2003/1 – (9) Lannert J. (2004): Alapvető tények az oktatási expanzióról In: Fazekas K. – Varga J. (szerk.): Munkaerőpiaci tükör 2004. MTA, OFK, Budapest